

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

Л.В. БУТРИН

# УКРАЇНСЬКА МОВА

Конспекти уроків

**5 клас**

**II семестр**

*Посібник для вчителя*



Тернопіль  
Навчальна книга — Богдан

УДК 81'1.075.3  
ББК 74.268.1Укр  
Б93

Серію «Бібліотека вчителя» засновано в 2007 році

Рецензент:  
старший вчитель Тернопільської спеціалізованої ЗОШ №17 з поглибленим  
вивченням іноземних мов  
*Ониськів Леся Василівна*

**Бутрин Л.В.**

Б93 Українська мова. Конспекти уроків: 5 клас: II семестр : посібник для вчителя. / Л.В. Бутрин. —  
Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 292 с.

**ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)**

**ISBN 978-966-10-3791-4**

Посібник укладено відповідно до чинної програми Міністерства освіти і науки України та підручника з української мови для учнів 5 класу О.П. Глазової. Він містить конспекти уроків (II семестр), матеріали для контролю навчальних досягнень і розвитку зв'язного мовлення, фізкультхвилинки. До кожної мовної теми подано технологічну карту (теоретичний матеріал) і дидактичний матеріал.

Для вчителів української мови і студентів педагогічних навчальних закладів.

**УДК 81'1.075.3**  
**ББК 74.268.1Укр**

*Охороняється законом про авторське право.  
Жодна частина цього видання не може бути відтворена  
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)  
ISBN 978-966-10-3791-4

© Навчальна книга — Богдан, 2014

## ПЕРЕДМОВА

Пропонований навчальний посібник відповідає чинній програмі з української мови для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленій на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету міністрів України від 23.11.2001 р. № 1392) і затвердженій наказом міністерства від 06.06.2012 р. № 664.

У структурі посібника є конспекти уроків з української мови (II семестр), тексти різних стилів для семестрового диктанту, переказів, аудіювання, читання мовчки, дидактичний матеріал для фізкультхвилинок. Поле для додаткових записів дасть змогу вчителю творчо опрацювати пропоновані розробки, робити необхідні помітки і записи.

Матеріал технологічної карти уроку вчитель пояснює учням сам або шляхом лінгвістичного спостереження чи бесіди з дітьми. Проте практика показала, що представити тему можуть також і учні, які хочуть знати більше і залюбки виконують випереджувальне завдання. Це стимулює пізнавальний інтерес, дає їм змогу реалізувати власні здібності, утвердити себе в класному колективі, здобути певний статус в очах учителя й однокласників.

Різноманітні завдання, тренувальні вправи теж тільки скеровують педагога в напрямку певних прийомів і видів роботи з учнями. Організувати навчальну діяльність дітей за тією чи іншою технологією — справа особистого творчого підходу кожного вчителя зокрема, оскільки це залежить як від суб'єктивних, так і від об'єктивних факторів.

Згідно з «Додатком до листа Міністерства освіти і науки України від 24.05.2013 року №1/9-368», кількість фронтальних та індивідуальних видів робіт з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання залишається незмінною. Серед фронтальних видів контрольних робіт у другому семестрі:

- тестових завдань — 4,
- переказ — 1,
- твір — 1,
- аудіювання — 1.

**ТЕМА 1**  
**ПРЯМА МОВА. ДІАЛОГ.**  
**РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ ТА ДІАЛОЗІ**

Дата \_\_\_\_\_

Клас \_\_\_\_\_

Додатковий  
матеріал до уроку

**Мета:** навчити правильно інтонувати речення з прямою мовою, розрізняти слова автора й пряму мову, оцінювати роль звертань і вставних слів у спілкуванні; виховувати любов до рідного слова, прагнення майстерно володіти ним; формувати вміння аналізувати сприйняте, складати тексти з прямою мовою; розвивати художнє і логічне мислення, мовлення, пам'ять.

**Тип уроку:** повторення вивченого.

**Обладнання:** підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013, роздавальний матеріал, кольорова крейда.

**ХІД УРОКУ**

**I. Актуалізація опорних знань учнів.**

1. Дайте відповіді на запитання.

1. Чи траплялися у вашому житті випадки, коли необхідно дослівно передати чийсь слова?

2. Пригадайте прислів'я, приказки чи народні загадки, які вам сподобалися.

3. Кому належить авторство цих фольклорних творів? Чи можна їх вважати прямою мовою?

4. Чому, на вашу думку, пряму мову називають «прямою»?

5. Щодня ми з вами є учасниками діалогу. Які правила спілкування слід знати?

2. Мовне спостереження.

Прочитайте вірш мовчки, а потім вголос за особами. Визначте слова, які передані дослівно, та слова, що вказують, хто це висловився.

*Учні працюють у парах за матеріалом вправи 207.*

**II. Оголошення теми й мети уроку.**

**III. Мотивація навчальної діяльності учнів.**

1. Прочитайте і запам'ятайте правило на с. 116.

2. Відгадуючи загадки, створіть діалог з учителем.

— Дуже я потрібна всім:

І великим, і малим.

Всіх я розуму учу,

А сама завжди мовчу. *(Книга)*

— Спробуй, друже, відгадати,

Що за стрій у небесах:

Чи клубки пухкої вати,

Чи то пір'я губить птах,

Чи біжить овець отара?

Ні, пливуть це білі... *(хмари)*

— Триколісний друг у мене,  
Має він кермо зелене.  
Ще сидіння та педалі...  
Певно, ви його впізнали?  
(*Велосипед*)

Всюди проживають,  
По шість ніжок мають,  
Можуть мати й крила.  
Але це не пташки.  
Дітки, відгадали?  
Звісно, це — ... (*Комашки*)

— Щоб мені кудись дійти,  
Треба всю її пройти.  
Бере початок від порога  
Далека чи близька... (*дорога*)

Що за жучок це — яскравий, мото-  
рний,  
Спинка червона у крапочку чорну,  
Сам симпатичний, хоча і маленький,  
Гарний на вроду він та веселенький  
(*Сонечко*)

#### IV. Повторення вивченого.

##### 1. Технологічна карта уроку.

**Пряма мова** — це чуже мовлення, передане дослівно, без змін. У прямій мові присутні **слова автора**, у яких вказано, хто сказав ці слова і за яких обставин.

В усіх випадках пряму мову починаємо з великої літери, але по-різному поєднуємо зі словами автора.

*Якщо слова автора стоять:*

а) перед прямою мовою — після них ставимо двокрапку, наприклад:

У цілого війська девіз був один: «За волю, за рідну країну!» (*Леся Українка*);

б) після прямої мови — перед ними ставимо тире, крапку замінюємо на кому (знак питання, знак оклику, три крапки залишаємо без змін), наприклад:

«Ось я йду!» — обізвалась Зима (*Леся Українка*);

«Більше не підіймете?» — поцікавився Кармазин (*О. Гончар*);

в) у середині прямої мови — їх виділяють з обох боків комами й тире; проте якщо розрив робиться між двома окремими реченнями, то після слів автора ставимо не кому, а крапку й тире, наприклад:

«Мої друзі — вбогі бідолахи, — говорить Кармель, — от мої друзі!»

«Яких же я людей бачу? — одказує Кармель. — Багатих та вбогих» (*Марко Вовчок*).

Пряму мову вимовляють як розповідне, питальне чи спонукальне речення (залежно від мети висловлювання). Слова автора вимовляють прискорено, з розповідною інтонацією, з деяким зниженням тону.

**Діалог** — це розмова двох або більше осіб. Окремі повідомлення і запитання, з яких складається діалог, називають **репліками**. При репліках слова автора часто бувають відсутні. (*У драматичних творах слова автора називають ремарками*). Ось приклад діалогу:

— Мамо! А чи сонце має діти?

— Має.

— А де ж вони?

— Де? А на небі... оті зірочки, що вночі сяють, то се діти сонцеві...

(*М. Коцюбинський*).

**ТЕМА 32**  
**ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОЗНАЧНИХ СЛІВ У ПРЯМОМУ**  
**Й ПЕРЕНОСНОМУ ЗНАЧЕННІ (ПОВТОРЕННЯ).**  
**ЛЕКСИЧНА ПОМИЛКА**

Дата \_\_\_\_\_

Клас \_\_\_\_\_

Додатковий  
матеріал до уроку

**Мета:** поглибити знання учнів про розділ науки про мову «Лексикологія», поняття «лексика», опрацювати відомості про лексичне значення слова; розвивати вміння працювати з різними словниками, зокрема із тлумачним словником, формувати вміння правильно визначати лексичне значення слова; виховувати любов до рідної мови.

**Тип уроку:** сприймання і засвоєння нових знань.

**Обладнання:** підручник Глазової О.П. Українська мова. 5 клас. — К.: Освіта, 2013; роздавальний матеріал, кольорова крейда, орфографічний словник, тлумачний словник, вірш Д. Білоуса «Диво калинове».

Не бійтесь заглядати у словник:  
Це пишний яр, а не сумне провалля;  
Збирайте, як розумний садівник,  
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

*М. Рильський*

### ХІД УРОКУ

#### I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Серед поданих слів назвіть багатозначні слова і обґрунтуйте свій вибір.  
Вазон, ліс, лампа слово, летіти, час, стакан.
2. Із поданими багатозначними словами складіть словосполучення.  
День, гриміти, шовковий.
3. Бесіда про основні розділи науки про мову.
  1. Які розділи ми з вами вивчили? («Фонетика», «Графіка».)
  2. Що вивчає «Фонетика» та «Графіка»? (Звуки мови та знаки письма.)
  3. Які розділ допомагають краще вивчити фонетику та графіку? («Орфоенія» та «Орфографія».)
  4. Про що можна дізнатися із орфоепічного словника? (Як слово правильно вимовляти.)
  5. Про що можна дізнатися з орфографічного словника? (Як слово правильно писати.)

#### II. Оголошення теми й мети уроку.

#### III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Гра «Поясни назви місяців року».  
Знайдіть підтвердження цьому у вірші Л. Дяченка.

##### Місяці

Снігом сіє в новий рік  
Бравий січень-січовик.  
Вслід за ним лютує лютий —  
Холоднючий і надутий.

Ллють у березні берізки  
Весняні солодкі слізки.  
Бризне дощиком на квіти  
Жартівливий місяць квітень.

П'ятий місяць косить трави,  
Так і звати його — травень.  
Починає червоніти  
Червень ягідками, діти.

Спіє колос. Бджілки липнуть  
До медових лип у липні.

Серпень серпика кладе  
На межу і в сад іде.

Вересень не верескливий,  
Він птахам сурмить про вирій.  
Сіє дощик. Листя жовкне.  
Це десятий місяць — жовтень..

Опадає мертве листя  
В листопаді-падолисті.  
Рік завершити прибуде  
У снігах старенький грудень.

2. Порівняйте словосполучення. Визначте, у яких словосполученнях багатозначні слова вживаються у властивому їм значенні, а в яких — у переносному.

Золота обручка, золота осінь; холодний вітер, холодний погляд; кам'яний будинок, кам'яне серце.

#### IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу.

##### 1. Технологічна карта уроку.

**Лексикологія** — розділ науки про мову, що вивчає лексику.

**Лексика української мови** — це сукупність слів нашої мови, її словниковий склад.

**Багатозначність слова** — наявність у одного і того ж слова різних значень відповідно до різних контекстів, коли слово може переосмислюватись.

Багатозначність слова виникає у процесі розвитку мови. Наприклад, в українській мові слово *вік* залежно від контексту може означати:

- 1) століття (*Ім'я його житиме віки*);
- 2) життя кого-небудь (*Батько кінчає свій вік, а син починає*);
- 3) період часу, епоху (*У дитячі любі роки я любила вік лицарства*);
- 4) тривалий час (*Тому сидіти доведеться, гляди — і цілий може вік*);
- 5) ступінь у розвитку людини (*З того віку дитячого поперед усього пам'ятаю нашу хату білу*);
- 6) у сполученні з часткою *не* — у значенні *ніколи* (*Раз добром нагріте серце, вік не прохолоне*);
- 7) ствердження *завжди* (*Потім хвили морські голоситимуть вік надо мною* (Леся Українка).

У багатозначних словах одне зі значень — первинне, перше. Його називаємо прямим значенням слова. Інші значення — вторинні, образні. Їх називаємо переносними. Первинне значення слова є його **прямим значенням**. Найчастіше воно фіксується в тлумачних словниках першим. Однак з плином часу і розвитком мислення, мовлення, образності люди помітили подібність між різними предметами, ознаками, явищами. Відбулося перенесення значення. Так, прикметник «золотий», що позначав вироби, зроблені із золота, став також позначати колір. Наприклад, ми говоримо «золота осінь». Однак на цьому перенесення не закінчилося. Якщо у поданому прикладі перенесення відбулося зовнішньою ознакою — подібністю кольорів, то в словосполученні «золота людина» прикметник означає «хороша», «добра».

**Переносне значення слова** — це вторинне значення, що виникло внаслідок подібності предметів, явищ і ознак. Це явище лежить в основі таких тропів як **метафора**, **метонімія** та **синеكدоха**.

##### 2. Виконання тренувальних вправ.

1. За рядами виконайте запропоновані завдання. Зверте відповіді зі словником.

\*\*\*

Вийшов в поле боровик  
Та й узявся в боки,  
Бо він бачити не звик  
Обрії широкі.

Покрутився на нозі,  
Реготом залився,  
Танцюристу-конику  
В пояс уклонився.

Довго зайчик наш ганяв,  
Виспавсь на пісочку,  
Коли вечір вже настав —  
Викупавсь в струмочку.

\*\*\*

Ой, гоп, чики, чики.  
В мене нові черевики.  
Підківками цв'юк, цв'юк, цв'юк!  
А ніжками скок, скок, скок!

\*\*\*

Прилетіли журавлі  
І великі, і малі.  
Сіли собі на ріллі,  
Заспівали: «Тра-ра-рі».

Де журавка ходила,  
Там пшениця родила.  
Де журавель походив,  
Там ячмін'я уродив.

\*\*\*

На подвір'ї біля школи  
Петрик м'ячик кинув Олі.  
Одне одному кидали,  
Діти грались і стрибали.

Раптом м'ячик швидко зник,  
І ніхто знайти не зміг.

\*\*\*

Столярики-молодці  
Тешуть столики й стільці.  
Пилочками чики-чики,  
Молотками туки-туки.  
Чик-тук-туки, чик-тук-туки,  
В нас до праці здібні руки.

Виростем великими —  
Яблук нарвемо.  
В кошики великі  
Ми їх складемо.

Раз! Два! Три! Чотири! П'ять!  
Час прийшов нам спочивать.  
Тож піднімем руки вгору,  
Ніби глянемо на зорі.

А тепер всі руки в боки,  
Як зайчата, — скоки-скоки!  
Десять, дев'ять, вісім, сім!  
Час за парти нам усім.

\*\*\*

Станем струнко! Руки в боки!  
Пострибаєм, як сороки,  
Як сороки-білобоки,  
Стрибу-стрибу, скоки-скоки!  
Пані горді і неквапні,  
По болоту ходять чаплі,  
А над ними комарі  
Політали угорі.  
Жабенята пострибали:  
Ква-ква-ква, ква-ква-ква! —  
Щоб спочила голова.

\*\*\*

Встало вранці ясне сонце,  
Зазирнуло у віконце.  
Ми до нього потяглися,  
За промінчики взялися.

Будем дружно присідати,  
Сонечко розвеселяти.  
Встали-сіли, встали-сіли.  
Бачите, як звеселили.

Стало сонце танцювати,  
Нас до танцю закликати:  
Нумо разом, нумо всі  
Потанцюєм по росі.

\*\*\*

Довгоносий чорногуз  
У болотечку загруз.  
Будем його рятувати,  
За хвостика витягати.  
Щоб не плакав чорногуз,



Що в болотечку загруз.  
Раз, два, три, чотири, п'ять,  
Будем ніжки обмивать.  
Хай летить собі на волю  
І шукає кращу долю.  
Ми йому допомагали  
І в той час відпочивали.  
А тепер нам час сідати,  
Будем знову працювати.

\*\*\*

Сірий котик міцно спав,  
Навіть пісню не співав.  
Та, нарешті, пробудився  
І довкола обдивився.

Став смачненько потягатись  
І чистенько умиватись.  
Порозчісував він вуса,  
Довгі-довгі, русі-русі.

Зуби й кігті нагострив  
Й до комірчини побрів.  
Буде мишку полювати  
І добро оберігати.

Ми, як котик, відпочили,  
Щоб зміцніли наші сили.

\*\*\*

Хмарка сонечко закрила,  
Слізки срібнії зронила.  
Ми ті слізки пошукаєм,  
У травичці позбираєм.

Пострибаєм, як зайчата,  
Політаєм, як пташата,  
Потанцюємо ще трішки,  
Щоб спочили ручки, ніжки.

Всі веселі? От чудово!  
А тепер до праці знову.

\*\*\*

Йшов по лісу їжачок,  
В нього шубка з голочок.  
Ніс багато грушечок,  
Аж болів йому бочок.

Раз, два, три, чотири, п'ять!  
Зупинився спочивать.  
Піклувався їжачок  
Про маленьких діточок.

Чарівних, непосидючих,  
Дуже милих і колючих.  
Десять, дев'ять, вісім, сім!  
Грушечки ці ніс він їм.

\*\*\*

Сірі гуси прилетіли,  
На галяві тихо сіли.  
Посиділи, посиділи,  
Потім встали,  
Побігали,  
Пострибали,  
Пір'ячко зронили  
І далі полетіли.

\*\*\*

Дід у полечко ходив.  
Раз ходив, два ходив, три ходив.

В полі ріпку посадив.  
Раз садив, два садив, три садив.

А тоді сидів, чекав,  
Вже й мороз його лякав.

Вже і дощик накрапав,  
Вже і сонечко пекло.

Рости, ріпко, вгору.  
Аж до неба досягай!  
А нам треба знову вчитись.  
До побачення! Бувай!

## ЗМІСТ

<b>Тема 1.</b> Пряма мова. Діалог. Розділові знаки при прямій мові та діалозі .....	5
<b>Тема 2.</b> Пряма мова. Діалог. Тренувальні вправи .....	11
<b>Тема 3.</b> Поглиблення вивченого про пряму мову й діалог .....	15
<b>Тема 4.</b> Узагальнення вивченого з теми «Пряма мова. Діалог» .....	21
<b>Тема 5.</b> Фонетика. Звуки мови й звуки мовлення .....	25
<b>Тема 6.</b> Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт .....	29
<b>Тема 7.</b> Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> . Вимова звуків, що позначаються літерами <i>г</i> та <i>г</i> .....	35
<b>Тема 8.</b> Співвідношення звуків і букв. Тренувальні вправи .....	39
<b>Тема 9.</b> Голосні й приголосні звуки .....	43
<b>Тема 10.</b> Склад. Правила переносу слів. Наголос .....	47
<b>Тема 11.</b> Правила переносу слів. Наголос. Тренувальні вправи .....	51
<b>Тема 12.</b> Орфоепія. Орфографія. Орфоепічна помилка. Орфограма .....	55
<b>Тема 13.</b> Орфоепія. Орфографія. Орфоепічна помилка. Орфограма .....	59
<b>Тема 14.</b> Орфоепія. Орфографія. Орфоепічна помилка. Орфограма .....	63
<b>Тема 15.</b> Орфограма. Орфографічне правило .....	67
<b>Тема 16.</b> Вимова голосних звуків і позначення їх на письмі .....	73
<b>Тема 17.</b> Приголосні дзвінки й глухі, тверді й м'які .....	77
<b>Тема 18.</b> Уподібнення приголосних звуків .....	81
<b>Тема 19.</b> Уподібнення приголосних. Тренувальні вправи .....	85
<b>Тема 20.</b> Спрощення в групах приголосних .....	87
<b>Тема 21.</b> Найпоширеніші випадки чергування звуків .....	91
<b>Тема 22.</b> Чергування голосних і приголосних звуків. Тренувальні вправи .....	95
<b>Тема 23.</b> Чергування приголосних звуків .....	99
<b>Тема 24.</b> Фонетична транскрипція (повторення). Вимова префіксів <i>з-, роз-, без-</i> .....	105
<b>Тема 25.</b> Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i> . Сполучення <i>ьо, йо</i> .....	109
<b>Тема 26.</b> Правила вживання знака м'якшення .....	113
<b>Тема 27.</b> Правила вживання апострофа .....	119
<b>Тема 28.</b> Подвоєння літер .....	125
<b>Тема 29.</b> Написання іншомовних слів. Словник іншомовних слів .....	129

<b>Тема 30.</b> Написання іншомовних слів. Тренувальні вправи .....	135
<b>Тема 31.</b> Лексикологія. Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова.....	139
<b>Тема 32.</b> Використання багатозначних слів у прямому й переносному значенні (повторення). Лексична помилка .....	143
<b>Тема 33.</b> Загальновживані (нейтральні) й стилістично забарвлені слова .....	149
<b>Тема 34.</b> Групи слів за значенням. Синоніми .....	155
<b>Тема 35.</b> Групи слів за значенням. Антоніми.....	161
<b>Тема 36.</b> Групи слів за значенням. Омоніми .....	165
<b>Тема 37.</b> Походження (етимологія) слова. Етимологічний словник.....	169
<b>Тема 38.</b> Будова слова. Орфографія .....	175
<b>Тема 39.</b> Значущі частини слова. Тренувальні вправи.....	179
<b>Тема 40.</b> Спільнокореневі слова й форми слова .....	183
<b>Тема 41.</b> Незмінні й змінні слова .....	187
<b>Тема 42.</b> Вимова й написання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i> .....	193
<b>Тема 43.</b> Вивчені орфограми в значущих частинах слова .....	199
<b>Тема 44.</b> Будова слова. Орфографія. Морфемний розбір слова. Тренувальні вправи .....	205
<b>Тема 45.</b> Повторення й узагальнення вивченого про синтаксис і пунктуацію .....	209
<b>Тема 46.</b> Повторення й узагальнення вивченого про лексикологію .....	213
<b>Тема 47.</b> Повторення й узагальнення вивченого про будову слова й орфографію .....	219
<b>Тема 48.</b> Повторення й узагальнення вивченого про фонетику, графіку, орфоепію, орфографію .....	223
Тестові завдання.....	227
Тексти для диктантів.....	251
Тексти й завдання для аудіювання.....	253
Текст художнього стилю з елементами роздуму.....	259
Текст художнього стилю з елементами опису тварини.....	265
Текст для читання мовчки .....	271
Тексти для контрольних переказів .....	275
Фізкультхвилинки .....	281



*Навчальне видання*

БУТРИН Леся Василівна

**УКРАЇНСЬКА МОВА**  
**Конспекти уроків**

**5 клас**

**II семестр**

*Посібник для вчителя*

Головний редактор *Богдан Будний*  
Редактор *Надія Бульчак*  
Обкладинка *Володимира Басалиги*  
Комп'ютерна верстка *Нелі Домарецької*

Підписано до друку 20.12.2013. Формат 60x84/8. Папір офсетний.  
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 33,95. Умовн. фарбо-відб. 33,95.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»  
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,  
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції  
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002  
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008  
тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48  
office@bohdan-books.com  
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-3791-4



9 789661 037914